

цьому етапі керівник групи має можливість визначити, на кого з учасників групи драматична дія здійснила особливо сильне враження, щоб підтримати їх і надихнути на дослідження власних проблем на наступних психодраматичних сесіях. Відкриті обговорення цих питань у групі дає їй учасникам відчуття впевненості й необхідну психологічну підтримку, а також сприяє вияву уваги й турботи всіма присутніми стосовно один одного.

Висновки. Отже, психодрама може допомогти пережити зовні драму внутрішнього світу; опанувати своє минуле та «попрощатися з ним»; повірити в себе, у свої сили й можливість змін; знайти оптимальні способи поведінки у важких життєвих ситуаціях; освоїти нові ролі й моделі поведінки.

Психодрама дає змогу моделювати в спеціально створених умовах групової роботи реальні життєві ситуації, шукати й

знаходити оптимальні способи поведінки в них, освоювати нові соціальні ролі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Айхінгер А. Психодрама в детской групповой терапии / А. Айхінгер, В. Холл ; пер. с нем. – М. : Генезис, 2003. – 256 с.
2. Блатнер Г.А. Психодрама, ролевая игра, методы действия : в 2 ч. / Г.А. Блатнер. – Пермь, 1993. – Ч. 1. – 88 с.; Ч. 2. – 107 с.
3. Келлерман П.Ф. Психодрама крупным планом: Анализ терапевтических механизмов / П.Ф. Келлерман ; пер. с англ. – М. : Класс, 1998. – 240 с.
4. Лейтц Г. Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я.Л. Морено / Г. Лейтц ; пер. с нем. – М. : Прогресс ; Универс, 1994. – 352 с.
5. Морено Дж. Театр спонтанности / Дж. Морено ; пер. с англ. – Красноярск : Фонд Мент. здоровья, 1993. – 125 с.
6. Чудаєва Н.В. Психодрама. Курс лекцій : [навчальний посібник] / Н.В. Чудаєва, Г.О. Шульдик. – Умань : ПП Жовтий, 2014. – 158 с.

УДК 796.056.8:159.923

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУТБОЛІСТІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ІГРОВОГО АМПЛУА

Щербак Т.І., к. психол. н.,
доцент кафедри практичної психології

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

У статті визначено основні індивідуально-психологічні особливості футболістів залежно від ігрового амплуа. Подано результати емпіричного вивчення індивідуально-психологічних особливостей захисників, півзахисників, нападників, воротарів.

Ключові слова: *ігрове амплуа, захисники, півзахисники, нападники, воротарі, футбол, особистісні риси.*

В статье определены основные индивидуально-психологические особенности футболистов в зависимости от игрового амплуа. Представлены результаты эмпирического изучения индивидуально-психологических особенностей защитников, полузащитников, нападающих, вратарей.

Ключевые слова: *игровое амплуа, защитники, полузащитники, нападающие, вратари, футбол, личностные черты.*

Shcherbak T.I. INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF FOOTBALL PLAYERS DEPENDING ON THE ROLE PLAYING

The basic individual psychological characteristics of players depending on the role playing have been identified in the article. The results of empirical study of individual psychological characteristics of defenders, midfielders, forwards, goalkeepers have been posted.

Key words: *role playing, defenders, midfielders, forwards, goalkeepers, football, personality traits.*

Постановка проблеми. Головним завданням у межах сучасної спортивної діяльності є різнобічне дослідження індивідуально-психологічних особливостей і здібностей спортсменів, що значною мірою відповідають вимогам різних видів спорту й ігрових амплуа. Адже тільки така відповідність визначає результативність та успішність у спортивній діяльності.

Тренери й психологи відзначають наявність істотних індивідуально-психологічних відмінностей у якостях футболістів, належних до таких ігрових амплуа: захисник, півзахисник, нападник, воротар. Індивідуальний підхід до кожного гравця та їх відбір до певного спортивного амплуа обов'язково має відбуватись з урахуван-

ням індивідуально-психологічних особливостей.

Гравці команди виконують під час матчу індивідуальні функції. Це найбільш важливо враховувати під час визначення можливого ігрового амплау. Цілком закономірним є той факт, що точна й максимально рання ідентифікація футболіста з ігровим амплау сприяє значному підвищенню ефективності його ігрової діяльності. Неврахування індивідуально-психологічних особливостей футболістів із різним спортивним амплау істотно впливає на результативність тренувальної та змагальної діяльності спортсменів.

Урахування характерних психологічних особливостей гравців у футбол залежно від ігрового амплау сприяє вирішенню таких завдань:

1. Підвищення ступеня надійності процесу визначення спортивного амплау футболіста.
2. Оптимізація процесу психодіагностики особистості футболіста.
3. Підвищення ефективності функціонування футболіста в межах певної ігрової спеціалізації.
4. Раціоналізація й індивідуалізація процесу навчання юних футболістів.

Важливими є питання, пов'язані з вибором критеріїв, які дають змогу адекватно оцінити ступінь відповідності здібностей гравця специфічним вимогам спортивної діяльності в межах певного ігрового амплау. До критеріїв, що наразі повністю або частково ігноруються, можна зарахувати психологічну складову оцінювання перспективності футболіста з огляду на його потенційні можливості ефективного функціонування в межах певного ігрового амплау.

Необхідним є цілеспрямоване застосування комплексу психодіагностичних заходів, що забезпечить інформативність процесу відбору та орієнтації спортсменів. Оцінювання психологічної схильності юного футболіста до ефективної діяльності в певному ігровому амплау має здійснюватися з урахуванням особистісної складової психологічної характеристики футболіста.

Ступінь розробленості проблеми.

М.С. Полішкіс, О.В. Дашкевич, І.О. Клевсов [4] займались вивченням індивідуальних особливостей футбольних гравців, які впливають на результативність та ефективність тренувальної й змагальної діяльності. Вивчалися риси характеру особистості, тип темпераменту, здатність до саморегуляції спортсменів. Головними особистісними факторами, які визначають ефективність і результативність спортивної діяльності, ними визначені змагальна мотивація, саморегуляція й самоконтроль, самокритич-

ність, дисциплінованість, рішучість, емоційна стійкість.

Д. П. Сідельников, О.П. Федоров досліджували вплив особистісно-психологічних якостей футболіста. До останніх зараховують набір різних якостей, наявність яких указує на можливість успішної реалізації футболіста в його спортивній діяльності, а саме: знервованість; спонтанність; товариськість; енергійність; витримка; цілеспрямованість; наполегливість; реактивна агресія; самостійність; екстра-інтроверсія; рішучість і сміливість [6].

У роботах О.В. Байрачного [4] встановлено достовірні відмінності щодо рівня вияву низки особистісних психологічних якостей футболістів різного ігрового амплау. Автор зазначає, що для гравців, які виконують функцію захисника, найбільш властивим є високий рівень самоконтролю, в них переважає мотивація на запобігання невдачам над спрямованістю на успіх, а також низький рівень самооцінки.

Футболісти-півзахисники вирізняються, по-перше, високою вольовою активністю і креативністю мислення, а також відносно врівноваженістю мотивації на успіх і спрямованості на запобігання невдачам.

Серед основних психологічних особливостей особистості футболістів у амплау нападника виділяють високу самооцінку, а також значну мотивацію на досягнення успіху при відносно незначних показниках мотивації, спрямованої на запобігання невдачам.

Нападники та півзахисники мають вищі бали в показниках тривожності й ригідності, а воротарі – в показниках фрустрації й ригідності. Разом із тим відзначено, що захисники та півзахисники – найбільш агресивні. Усі ці стани зумовлені особливостями гри у футбол.

О.П. Міхнов у дослідженні виявив, що найбільш високі показники самооцінки властиві гравцям у нападі [3]. У захисників і півзахисників максимально виражена довірливість, що характеризує зайвий захист і емоційну напруженість, а також фрустрованість особистості. Отже, досліджувані товариські, домінантні, експресивні, але відрізняються заниженою самооцінкою. Воротарі більш мотивовані на досягнення успіху, ніж захисники, півзахисники й нападники, а також більш схильні до стану фрустрації. Разом із тим у півзахисників і нападників більше виражені тривожність і агресивність, що пов'язано з очікуванням соціальних наслідків їхнього успіху або невдачі.

Детальний аналіз індивідуально-психологічних особливостей футболістів різних ігрових амплау був проведений О.М. Поля-

ничко [5]. Авторка з'ясувала, що в нападників переважає середній показник емоційної стійкості. Їм не властива нервова стомлюваність. У крайніх формах можуть відмічатись вияви емоційної ригідності й нечутливості.

Нападники вирізняються також високим рівнем розвиненості незалежності, самовпевненості, владності, підозрливості. Вони зацікавлені в собі, обережні у власних вчинках, подекуди центровані на власній особі. Високі значення фактора «боязкість – сміливість» у нападників указують на характерну їм соціальну сміливість, схильність ризикувати, вміння триматися вільно. На-

падники часто схильні до переоцінки себе та перебільшення власних можливостей.

Низькі середні показники нападників за фактором «нормативність поведінки» характеризують їх як непостійних; на них можуть сильно впливати обставини, а самі нападники не завжди докладають зусилля до виконання групових правил і норм. За ступенем тривожності нападники характеризуються як спортсмени спокійні, упевнені.

Захисники значною мірою повинні дотримуватися командної гри, підґрунтям якої є взаємодія між членами футбольної команди. Захисники вирізняються високими показниками серед членів команди за

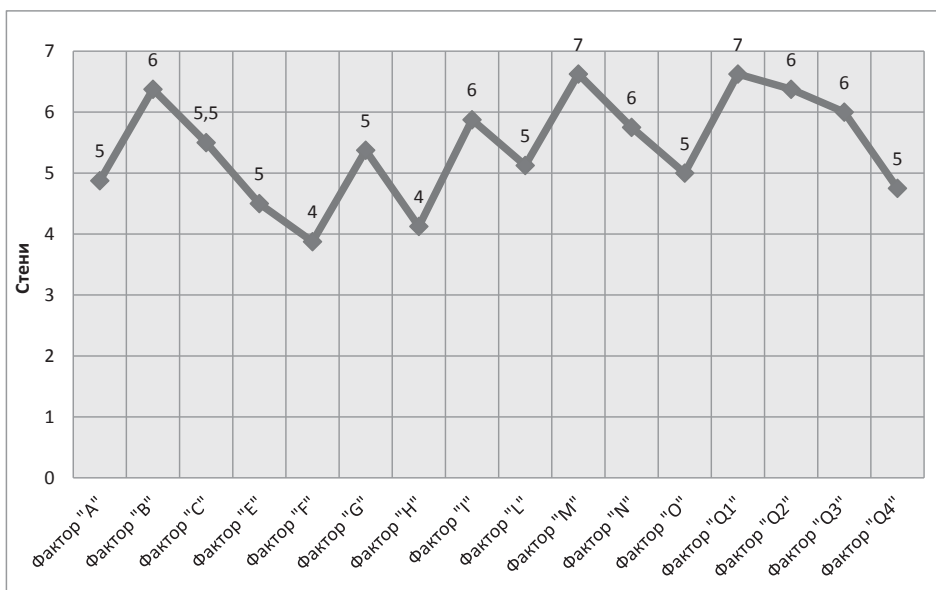

Рис. 1. Показники факторів особистісних рис захисників

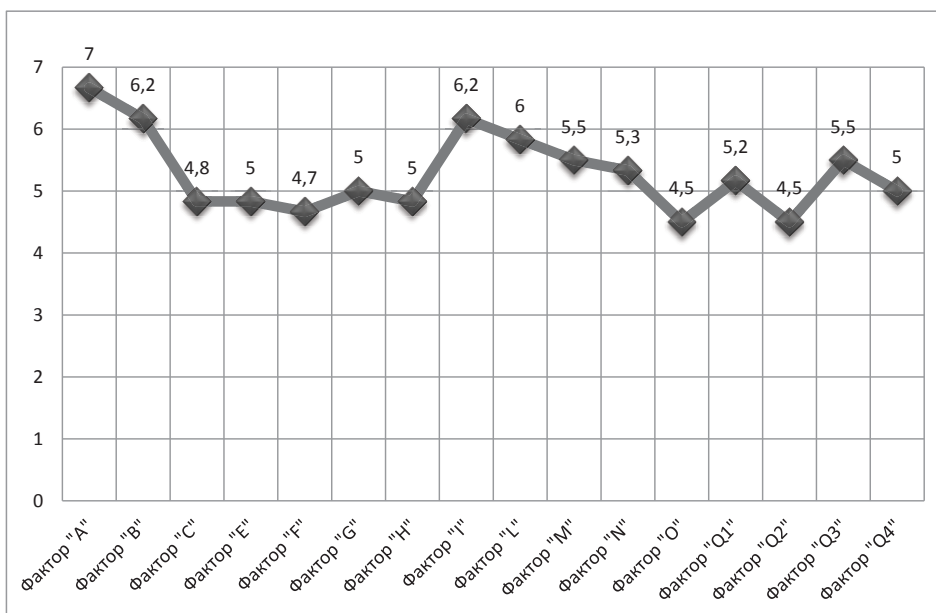

Рис. 2. Показники факторів особистісних рис півзахисників

фактором рівня розвитку уяви. Цей факт указує на розвиненість уяви, орієнтацію на внутрішній світ, творчий потенціал.

О.М. Полянничко зазначає, що захисники в команді намагаються керуватися власними рішеннями, виявляють незалежність, однак вони не намагаються нав'язати власну точку зору навколишнім. Захисники постають як соромливі, часто виявляються залежними, беруть провину на себе, виявляють тривогу щодо власних помилок. Вони тактовні, покірливі, шанобливі [5].

Півзахисники виконують різні завдання: допомагають захисникам у захисті, сприяють підтримці атаки, коли команда нападає.

Вони слідуєть нормам і правилам поведінки, виявляють наполегливість, точність, відповідальність і ділову спрямованість. Півзахисники виявляють відвертість, довірливість, доброзичливість до інших, терплячість, легко знаходять спільну мову з людьми.

Нападники прагнуть виконувати встановлені правила, слідувати нормам, принципам, традиціям, можуть сумніватися щодо нових ідей, заперечувати потребу в змінах. Їх влаштовує провідне становище у футбольній команді. Представники цього спортивного амплуа схильні до мінливості; вони піддаються почуттям та обставинам, не докладають зусилля до виконання групових

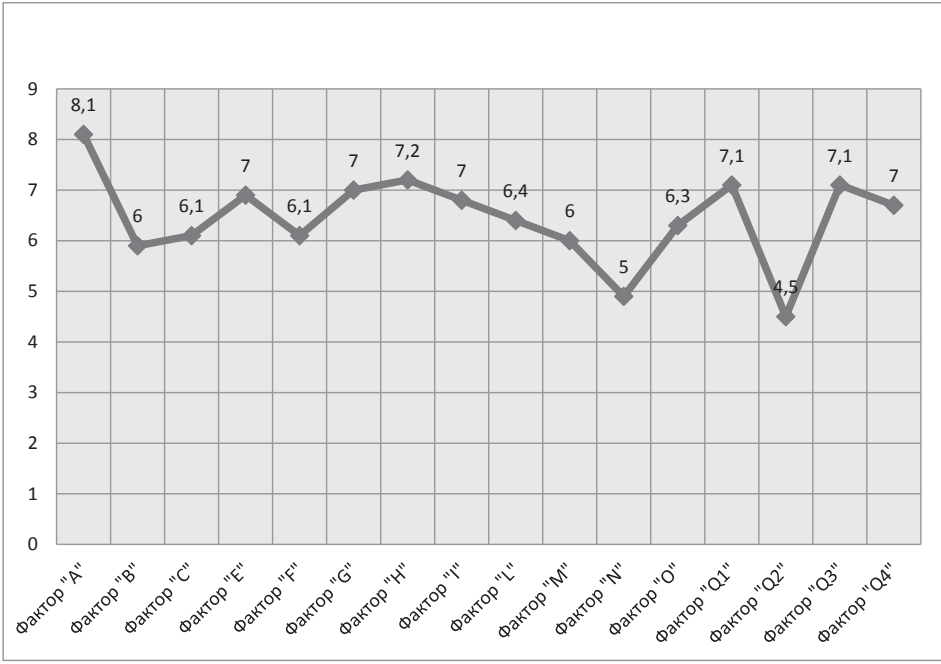

Рис. 3. Показники факторів особистісних рис нападників

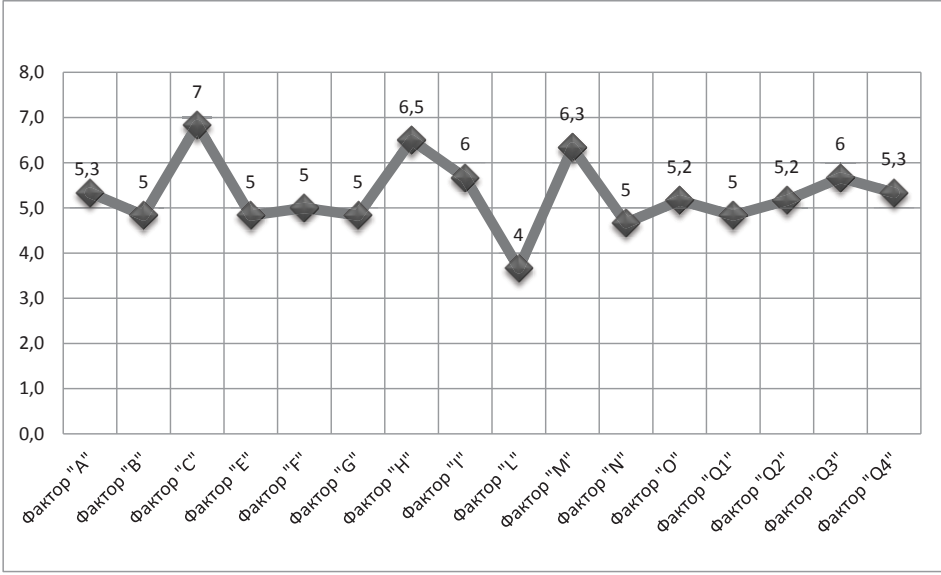

Рис. 4. Показники факторів особистісних рис воротарів

вимог і норм. Можуть бути неорганізованими, безвідповідальними, імпульсивними.

Мета статті – емпірично дослідити індивідуально-психологічні особливості футболістів залежно від спортивного амплуа.

Виклад основного матеріалу. З метою отримання докладної інформації про особистісні риси гравців, різні ігрові амплуа нами проведено дослідження з використанням методики Р. Кеттелла (форма А). Як досліджувані задіяні 30 футболістів: 3 команди (по 10 чоловік у кожній) м. Охтирка, м. Ромни, Vancouver UBC. Виходячи з теоретичних положень і відповідно до визначених завдань, нами проведено дослідження та здійснено первинний аналіз отриманих даних.

Отже, розглянемо отримані нами результати по кожній групі гравців залежно від їхнього спортивного амплуа (рис. 1).

За поданими даними, у захисників яскраво виражених якостей особистості не знайдено. Тому варто звернути увагу на незначні відхилення характеристик особистості від середньої оцінки показника в 5,5 стенив. Так, футболістам-захисникам притаманні такі особистісні риси, як серйозність, небалакучість, розсудливість. Вони нетовариські, задумливі, турботливі, песимістичні в сприйнятті дійсності, але водночас міркують над майбутнім. Навколишнім такі люди здаються млявими та нудними. За даними іншого фактора, з'ясувалися такі особливості: сором'язливість, стриманість, боязливість, бентежливість у присутності інших, така людина дуже емоційна й разом із тим стримана, суворо дотримується правил і швидко реагує на небезпеку, відрізняється підвищеною чутливістю до загрози. Така людина поглинена своїми ідеями, має високий творчий потенціал, дуже примхлива, експериментатор, терпима до незручностей.

За отриманими результатами, півзахисникам характерні сердечність, доброта, чесність; такі люди товариські, відкриті, природні, добродушні, уважні до людей, довірливі, щедрі та веселі, зібрані, проникливі. Також простежується підозрливість, заздрість, зарозумілість, затримання уваги на власних невдачах, дратівливість, вимогливість до людей, яка виявляється в упевненості в тому, що вони мають нести відповідальність за помилки, недбалість у ставленні до зауважень, вони легко ладнають із людьми та добре працюють у колективі (рис. 2).

Опитаним нападникам притаманні щирість, доброта, товариськість, відкритість, природність, добродушність, довірливість. Такі люди веселі, непоступливі, самовпев-

нені, наполегливі, беруть провину на себе, пасивні, легко виводяться з рівноваги авторитетним керівництвом (рис. 3).

Нападники відрізняються сильним характером, відповідальністю, рішучістю, такі люди емоційно-дисципліновані, зібрані, дотримуються моральних стандартів і правил, наполегливі в досягненні цілей. Вони чутливі, обережні, невгамовні, неспокійні, нав'язливі, здатні до емпатії, співчуття, розуміння, добрі, артистичні, також експериментатори, ліберали, вільнодумці, аналітики, інколи критично налаштовані, характеризуються наявністю інтелектуальних інтересів, аналітичністю мислення. Їм притаманні такі риси, як цілеспрямованість, самоконтроль, зібраність, енергійність, висока мотивація; вміння доводити справу до кінця, приймати соціальні норми.

Розглянемо показники особистісних рис воротарів (рис. 4).

Отже, за цими показниками, воротарям притаманні такі риси: емоційна стійкість, витримка, емоційна зрілість. Вони відрізняються вмінням тверезо дивитися на речі, працьовиті, реалістично налаштовані, мають постійні інтереси, уникають труднощів, довірливі, відверті, погоджуються з поставленими умовами, скаржаться на зміни, вільні від залежностей, легко забувають труднощі. Ці футболісти практичні, відрізняються вмінням швидко вирішувати практичні питання, дотримуються загальноприйнятих норм.

Нами статистично підтверджено відмінність у межах індивідуальних особистісних особливостей залежно від ігрового амплуа. Серед досліджуваних футболістів таких спортивних амплуа, як захисники та півзахисники, виявлені достовірні відмінності ($Z = -2,110$) за фактором А (шизотомія/афектомія) – комунікативні властивості й особливості міжособистісної взаємодії: високі показники цього фактора доводять, що півзахисники більш товариські, відкриті, добродушні, готові до співдружності, довірливі, легко пристосовуються до умов, уважні до людей, щирі.

Показники факторів А (шизотомія/афектомія) ($Z = -3,057$), Е (підпорядкованість/домінантність) ($Z = -3,423$), F (стриманість/експресивність) ($Z = -2,073$) сильніше виявляються в нападників, ніж у захисників, це свідчить про їхню відкритість, товариськість, щирість, вони уважні до людей, легко пристосовуються до обставин. Такі особистісні риси, як неухажливість, імпульсивність, енергійність, експресивність, самовпевненість, наполегливість, більше притаманні нападникам, ніж захисникам.

Між показниками футболістів-захисників і футболістів-воротарів також знайдені ста-

тистично підтверджені відмінності. Високі показники ($Z = -2,247$) фактора С (емоційна нестабільність/емоційна стабільність) доводять, що воротарі більш витримані, працездатні, емоційно зрілі, реалістичні, ніж захисники. Вони краще здатні додержуватися вимог групи, характеризуються сталістю інтересів. Фактор Н (боязкість/сміливість) яскраво виявляється у воротарів, отже, їм властива соціальна сміливість, активність, готовність мати справу з незнайомими обставинами й людьми.

У захисників яскравіше, порівняно з воротарями, виражений показник Q1 (консерватизм – радикалізм) ($Z = -2,044$), вони ліберали, аналітики, добре поінформовані, терпимі до незручностей і характеризуються наявністю інтелектуальних інтересів більшою мірою, ніж воротарі.

Розглянемо відмінності в показниках півзахисників і нападників. Високі показники за фактором G (низька нормативність поведінки/висока нормативність поведінки) були виявлені в нападників ($Z = -3,172$). Відтак нападників можна характеризувати як наполегливих, урівноважених, відповідальних, вони завзяті й емоційно дисципліновані.

Серед досліджуваних футболістів таких спортивних амплуа, як захисники та півзахисники, виявлені достовірні відмінності за фактором А (шизотомія/афектомія) ($Z = -2,110$) – комунікативні властивості й особливості міжособистісної взаємодії: високі показники цього фактора доводять, що півзахисники більш товариські, відкриті, добродушні, готові до співдружності, довірливі, вони легко пристосовуються до умов, уважні до людей, щирі.

Показники факторів А (шизотомія/афектомія) ($Z = -3,057$), Е (підпорядкованість/домінантність) ($Z = -3,423$), F (стриманість/експресивність) ($Z = -2,073$) сильніше виражені в нападників, це свідчить про їхню відкритість, товариськість, щирість, вони уважні до людей і легко пристосовуються до обставин. Такі особистісні риси, як безтурботність, неухважність, імпульсивність, енергійність, експресивність, домінування, самовпевненість, наполегливість, більше притаманні нападникам, ніж захисникам.

Індивідуальні відмінності значущо підтверджені між захисниками та воротарями. За фактором С емоційна стабільність сильніше виявляється у воротарів ($Z = -2,247$), так само і за фактором Н сміливість яскраво виявляється у воротарів ($Z = -2,023$), отже, їм властива соціальна сміливість, активність, готовність мати справу з незнайомими обставинами й людьми.

Високі показники за фактором G (низька нормативність поведінки/висока норматив-

ність поведінки) ($Z = -3,172$) були виявлені в нападників. Отримані високі бали характеризують нападників як наполегливих, урівноважених, відповідальних, вони завзяті, емоційно дисципліновані.

Висновки. Психологічні особливості футболістів залежно від спортивного амплуа значною мірою впливають на ефективність змагальної діяльності. Точне й раннє визначення спортивного амплуа футболіста сприятиме результативності та ефективності тренувальної й змагальної діяльності.

Визначено індивідуальні психологічні особливості футболістів різних спортивних амплуа:

- нападники виявляють незалежність, конфліктність, норолівність, що відповідає їхнім функціям у команді;

- захисники вміють контролювати власні емоції та поведінку, цілеспрямовані, контролюють себе;

- півзахисники постають як відповідальні гравці, імпульсивні, енергійні, підпорядковуються встановленим правилам і нормам, наполегливі, цілеспрямовані.

- воротарі значною мірою мотивовані на успіх, на відміну від представників інших видів ігрових амплуа.

Отже, стратегія індивідуалізації гри повинна передбачати всебічне врахування індивідуальних психологічних особливостей футболістів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байрачний О.В. Психологічні показники у визначенні спортивного амплуа футболістів : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.01 / О.В. Байрачний ; Національний ун-т фізичного виховання і спорту України. – К., 2009. – 19 с.
2. Михнов А.П. Изучение структуры технико-тактической деятельности хоккеистов высокого класса различного игрового амплуа методом главных компонент / А.П. Михнов // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2014. – № 5. – С. 41–45.
3. Михнов А.П. Самооценка хоккеистов высокого класса различного игрового амплуа / А.П. Михнов // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2014. – № 6. – С. 73–78.
4. Полишкис М.С. Личностные факторы эффективности и надёжности соревновательной деятельности юных футболистов / М.С. Полишкис, О.В. Дашкевич, И.А. Клесов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.sportedu.ru/press/fkvot/1998n2/p47-50.htm>.
5. Вплив індивідуально-психологічних особливостей членів спортивної команди на рівень міжособистісних взаємостосунків / [О. Поляничко, М. Ільницький, С. Грона, С. Кумскова] // Молода спортивна наука України. – 2009. – Т. 1. – С. 38–242.
6. Сідельников Д.П. Вплив індивідуально-психологічних особливостей та особистісних якостей футболіста в його професійній діяльності / Д.П. Сідельников, А.П. Федоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jm/soc_gum/ppmb/texts/2009_10/09sdphta.pdf.